

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 4, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 334.012.34

*Н. В. Дудченко,
старший викладач кафедри фінансів,
Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси
С. П. Міхно,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси*

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

*N. V. Dudchenko,
Senior Lecturer, Department of Finance, Cherkasy State Technological University, Cherkasy
S. Mikhno,
Ph.D., Associate Professor of Management Department, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky, Cherkasy*

THE ESSENCE OF THE STRUCTURE AND COMPONENTS OF THE ECONOMIC SECURITY OF BANKING INSTITUTIONS

Досліджено сучасні підходи до трактування поняття «система економічної безпеки банківських установ». Вивчено основні складові системи економічної безпеки банківської установи. Систематизовано типові способи, інструменти та категорії осіб, які здійснюють злочини у банківській сфері. Розглянуто основні принципи, на яких ґрунтується побудова системи економічної безпеки банківської установи. Запропоновано обов'язкові елементи, які повинні включати в себе система економічної безпеки банківської установи, а саме: об'єкти та суб'єкти економічної безпеки банку, підсистеми економічної безпеки, принципи, механізм управління економічною безпекою банку.

The modern approach to the interpretation of "system of economic security of banking institutions." The basic components of the economic security of the banking institution. Systematized common methods, tools and classes of persons who carry out crimes in the banking sector. The basic principles underlying the construction of the economic security of the banking institution. A mandatory elements that must include the economic security of the banking institutions, namely objects and subjects of economic security bank subsystem economic security principles, mechanism of management of economic security of the bank.

Ключові слова: банківська установа, система економічної безпеки, структура системи економічної безпеки, складові системи економічної безпеки, елементи економічної безпеки.

Key words: banking institution, the system of economic security, the structure of economic security, economic security components of the system, elements of economic security.

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки є пріоритетним завданням уряду України в умовах економічної нестабільності та численних проблем у політичній та соціальній сферах, що є характерними для вітчизняної моделі розвитку процесів державотворення. Належний рівень національної безпеки має гарантувати належний рівень захисту усіх без винятку сфер життя населення країни та має стати основою парадигми стратегічного розвитку держави у довгостроковій перспективі.

Аналіз основних досліджень. Розробці теоретичних і організаційно-методичних підходів до забезпечення безпеки банківських установ присвячені наукові праці таких Барановський О.І., Зубок М.І., Побережний С. М., Пластун О.Л., Болгар Т.М., Белоусова І.А., Кириченко О. А., Мелесик С.В., Іволга А. Б., Онищенко В.О., Онищенко С.В., Мирошниченко В.В. та інші. При цьому Барановський О.І., Зубок М.І., Побережний С. М., Пластун О.Л. та Болгар Т.М. більшу увагу приділяють саме фінансовій безпеці банківських установ вважаючи її основою безпеки банків. Проте недостатньо вивченими залишаються питання формування саме системи економічної безпеки банківських установ.

Завдання дослідження полягає у вивченні сучасних підходів до трактування поняття «система економічної безпеки банківських установ» та її структури.

Вклад основного матеріалу. При розкритті сутності економічної безпеки комерційних банків, на нашу думку, необхідно врахувати, що вона повинна бути представлена як динамічна характеристика єдиної, цілісної системи [1].

Система економічної безпеки банку за С.М. Яременко представляє собою комбінацію елементів (безпеку матеріальних ресурсів, фінансову безпеку, інформаційну безпеку та кадрову безпеку), пов'язаних між собою різносторонніми зв'язками, що спрямовані на захист від загроз та протидію ним по найбільш важливих напрямках діяльності банку. В.В. Сухонос погоджується, що створення системи економічної безпеки повинно забезпечити захищеність банку, зокрема його коштів та майна, інформації, різних сфер банківської діяльності від небезпек/загроз та форс-мажорних обставин [2]. Таким чином, С.М. Яременко націлює систему економічної безпеки банку на захист банківської діяльності, тобто на різні види банківських операцій, у той час як В.В. Сухонос основним об'єктом захисту у своєму підході визначає активи банків у різних їх формах.

У свою чергу С.І. Мельник вважає, що система економічної безпеки банку – це сукупність об'єктів, суб'єктів і механізму реалізації безпеки, об'єднаних спільною метою та завданнями щодо протидії загрозам, і які забезпечують безпеку банку і досягнення ним цілей бізнесу, а також укріплення позицій на ринку банківських послуг [3]. Таке визначення, на нашу думку, краще дає пояснення сутності саме поняття системи, віддаючи характеристику економічної безпеки на другий план. Водночас, на позитивну оцінку заслуговує конкретизація структури системи економічної безпеки банку, що є притаманною для запропонованого варіанту досліджуваної дефініції.

Пропонуємо розглядати систему економічної безпеки комерційного банку як динамічну систему елементів, взаємодія яких дозволяє формувати позитивні фінансові потоки розвитку комерційних банків [1].

Таким чином, визначивши сутності економічної безпеки банку та системи економічної безпеки банківської організації, необхідно виділити суб'єкти та об'єкти, що беруть участь в процесі управління економічною безпекою банку [4].

Загалом, під об'єктом розуміється предмет, на який направлено діяльність. Для банку, об'єктом економічної безпеки є персонал, фінансові кошти, технології та інформаційні ресурси, тощо, тобто увесь перелік його корпоративних ресурсів. Зокрема, на різних етапах управлінського процесу об'єктами економічної безпеки можуть бути: капітал банку, зобов'язання, портфелі кредитів, цінних паперів, окремі банківські операції, продукти чи напрями діяльності, фінансові потоки клієнтів, ризики, тощо [5]. Суб'єктами, що здійснюють управління економічною безпекою комерційного банку є: працівники, менеджери, співробітники служби безпеки (підрозділу економічної безпеки чи відділу, що виконує функції захисту установи від різного роду небезпек та загроз); власники та/або акціонери банку і інші зацікавлені у результатах його діяльності особи. Зовнішніми суб'єктами, що чинять вплив на рівень економічної безпеки банківської організації, є саморегулювані організації, державні органи влади, Національний банк України як регулятор банківської діяльності, органи нагляду та контролю.

Для комплексного уявлення будови сучасної системи економічної безпеки банківської установи, необхідно визначити її елементи та встановити зв'язки між

ними. Окремі складові економічної безпеки банків нині перебувають у сфері наукових інтересів багатьох вчених-дослідників та спеціалістів-практиків (табл. 1).

Таблиця 1.
Складові системи економічної безпеки банківської установи

№ п/п	Науковці та запропоновані ними складові економічної безпеки банків				
1	О.М. Шгаєр [6]	П.В. Міляєв [4]	С.В. Васильчак [7]	Різняк Н. С., Воробйова І. А. [8]	Д.В. Домашова, Е.О. Самошина [9]
2	фінансова	фінансова	фінансова	фінансова	фінансова
3	інформаційна	інформаційна	інформаційна	інформаційна	інформаційна
4	техніко-технологічна	техніко-технологічна	не виділяє	не виділяє	техніко-технологічна
5	інтелектуально-кадрова	не виділяє	кадрова	кадрова	кадрова
6	силова	не виділяє	не виділяє	силова	не виділяє
7	юридична	не виділяє	не виділяє	не виділяє	не виділяє
8	політико-правова	правова	не виділяє	політико-правова безпека	правова
9	ринкова	не виділяє	не виділяє	ринкова	не виділяє
10	інтерфейсна	не виділяє	не виділяє	не виділяє	не виділяє
11	не виділяє	організаційна	безпека матеріальних ресурсів	не виділяє	не виділяє

І.О. Губарева пропонує досліджувати структуру економічної безпеки банку не у розрізі її функціональних складових, а у поєднанні трьох складових оцінки її рівня: підсистеми економічної незалежності, підсистеми стійкості і стабільності банківської діяльності та підсистеми оцінки здатності до саморозвитку і прогресу [10]. В.В. Сухонос, на відміну від решти вчених, відокремлює економічну безпеку банку від фінансової, інформаційної, кадрової та інших видів безпеки установи [2].

П.С. Житний, Г.М. Карамішева пропонують здійснювати заходи щодо забезпечення економічної безпеки банківських установ у розрізі окремих видів банківських операцій. Таким чином, складовими системи економічної безпеки з їхньої точки зору є безпека кредитних операцій, безпека операцій з цінними паперами, безпека валютних операцій, безпека розрахунково-касових операцій [5]. Цієї ж думки дотримуються і М.І. Зубок та С.М. Яременко стверджуючи, що економічна безпека як основа безпеки функціонування банків має бути зосереджена на головних напрямках банківської діяльності, насамперед тих, де сконцентровані фінанси банків — матеріальному і фінансовому [11, с.258].

Вважаємо, що система економічної безпеки комерційного банку повинна бути представлена як сукупність підсистем, пов'язаних із кредитними, валютними, розрахунковими, інвестиційними операціями, а також операціями, пов'язаними зі збором, обробкою, зберіганням, використанням та попередженням псування, підробки та викрадення інформації як із застосуванням техніко-технологічних ресурсів, так і без них. Особливої уваги заслуговує забезпечення безпеки операцій, що проводяться банками з платіжними документами та формування системи захисту банку та результатів його господарської діяльності від шахрайських та злочинних дій з боку сторонніх осіб та співробітників банку.

Найбільш поширені нині на практиці способи, інструменти та категорії осіб, що здійснюють злочини у банківській сфері, унаочнено у табл. 2.

Таблиця 2.
Типові способи, інструменти та категорії осіб, які здійснюють злочини у банківській сфері [12, с.10]

Вид операції	Основні способи здійснення злочинів	Засоби здійснення злочинів	Особи, які здійснюють злочини
Розрахункові операції	Підробка документів; Внесення шахрайських змін у документи; Розкрадання документів; Неправомірне проникнення в комп'ютерну систему банку та в електронні системи банківських рахунків	Розрахунково-платіжні банківські документи (чеки, векселі, тратти); Пластикові картки; Комп'ютерні віруси; Помилкові комп'ютерні команди	Співробітники банку; Особи, які не є співробітниками банку
Депозитні операції	Неправомірне проникнення в комп'ютерну систему банку; Підробка документів	Депозитні сертифікати; Комп'ютерні віруси; Помилкові комп'ютерні команди	В основному співробітники банку
Кредитні операції	Незаконне одержання кредиту; Невиплата відсотків за кредитом; Навмисне неповнення кредиту	Надання позичальником підроблених документів про кредитоспроможність або документів, що містять недостовірні дані; Фальсифікація надання застави під кредит; Навмисне банкрутство	Особи, які не є співробітниками банку; Співробітники банку у змові з третіми особами

Пріоритетну роль у системі економічної безпеки банку відіграє кредитна безпека або безпека кредитних операцій. М.І. Зубок зазначає, що у всій сукупності банківських операцій чи не найголовніше місце посідають кредитні операції, оскільки понад 70% своїх доходів банки отримують саме від них. Разом з тим, якраз на тлі кредитної діяльності банки несуть особливо великі збитки, а в деяких випадках кредитна діяльність банків і зовсім стає фатальною для них [13].

Таким чином, не виникає жодного сумніву у тому, що безпеку кредитних операцій необхідно виокремити у самостійну підсистему економічної безпеки банку. Н.А. Мостовенко вважає, що системою управління безпекою кредитних операцій банків має бути охоплена також і безпека його клієнтів, як споживачів кредитних банківських послуг. Науковець зазначає, що більшість дослідників розглядають безпеку кредитних операцій лише як захищеність інтересів банківської установи, і пропонують окремі заходи захисту кредитної діяльності банків, хоча управління безпекою кредитних операцій банку має включати комплекс заходів із відстеження джерел загроз кредитних операцій усіх суб'єктів кредитних відносин (учасників кредитної угоди) та запобігання їх негативного впливу [14].

Нині не існує визначення безпеки валютних операцій банку, але під валютною безпекою комерційних банків на разі розуміють оптимальне співвідношення вимог (заявок) і зобов'язань комерційного банку в іноземній валюті (між величиною зобов'язань за проданою валютою і обсягом вимог, між обсягом вимог за купленою валютою і обсягом зобов'язань) [15].

Забезпечення безпеки проведення касових операцій здійснюється двома способами: особливим обладнанням приміщень банків, де проводяться такі операції, і робочих місць працівників, які виконують такі операції, а також особливою поведінкою працівників під час проведення ними касової роботи [16]. Заходи безпеки банків під час інвестиційних операцій насамперед спрямовуються на перевірку достовірності договорів і відповідності стану емітентів пред'явленим умовам [17]. Проте, чітких наукових визначень понять «безпека інвестиційних операцій», «безпека касових операцій», «безпека валютних операцій» у ході аналізу наукових праць, присвячених проблемам економічної та фінансової безпеки комерційних банків нами знайдено не було, тому у виявленні їх економічної сутності, у першу чергу полягає перспектива подальших досліджень у царині побудови сучасної системи економічної безпеки комерційного банку.

В. Фещенко у своїй роботі «Шахрайство на фінансовому ринку. Практичний посібник з протидії» зазначає, що сучасні типові способи, інструменти та категорії осіб, що здійснюють злочини у банківській сфері, найкраще спрацьовують у процесі проведення банком розрахункових, кредитних та депозитних операцій (див. табл. 2) [12, с.10]. Таким чином, доцільним могло б бути виокремлення і безпеки депозитних операцій як однієї із підсистем економічної безпеки комерційного банку. Зважаючи на те, що окрім депозитів, вітчизняні банки мають і інші джерела залучення фінансових ресурсів для своєї поточної діяльності та розширення її масштабів у перспективі, використання яких провокує появу нових небезпек та загроз для їх фінансово-господарської стабільності, наведений перелік елементів системи економічної безпеки сучасних банків варто було б розширити. Так як не лише депозити у підсумку повинні стати об'єктом захисту, пропонуємо цей напрямок економічної безпеки банку включити до систем економічної безпеки банківських установ під назвою ресурсної безпеки.

Однією із домінуючих складових економічної безпеки банку, що має вплив на процеси здійснення усіх без винятку банківських операцій, більшість сучасних науковців називають інформаційну безпеку. Чітке та лаконічне визначення, на нашу думку, дають інформаційній безпеці банку М.П. Стрельбицький та В.К. Гіжевський, характеризуючи її як формування інформаційних ресурсів банку та організацію гарантованого їх захисту [18, с.45].

Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки банківських установ включають і принципи побудови механізму забезпечення банківської

безпеки у економічному її прояві. Як зазначає С.І. Мельник, система економічної безпеки банку повинна ґрунтуватись на принципах системності, своєчасності, правомірності, безперервності, економічності, плановості, взаємодії, компетентності, поєднання гласності та конфіденційності [3]. Такі ж принципи науковці покладають у в основу економічної безпеки решти підприємницьких структур [19].

Схожий перелік принципів побудови системи економічної безпеки наводить В.В. Сухонос, а саме: принцип своєчасності, принцип безперервності, принцип оптимальності, принцип плановості, принцип координаційності, принцип компетентності, принцип гласності і принцип конфіденційності. Зазначені принципи, як стверджує дослідник, є концептуальними ідеями, основоположними засадами, на яких має будуватись система економічної безпеки банку та її нормативно-правове забезпечення [2]. О.М. Штаєр, зважаючи на розбіжність у поглядах науковців на перелік принципів формування системи економічної безпеки, пропонує розбити всіх їх на три рівні:

- рівень формування – законність, самостійність і відповідальність, компетентність, координація і взаємодія, конфіденційність, комплексність, ешелонування, принципи рівнозначності, превентивних і реактивних заходів;
- рівень функціонування – економічна доцільність, безперервність, цілеспрямованість, диференційованість, об'єктивність, міждисциплінарний підхід, контроль;
- рівень саморозвитку – адаптація, інтегрованість, постійний розвиток, моделювання сценаріїв, варіантність, рефлексія [20].

Таким чином, механізмом економічної безпеки банку є послідовність етапів і комплекс способів взаємодії між об'єктами та суб'єктами економічної безпеки задля досягнення організацією економічно безпечного стану та підтримання його на належному рівні у перспективі, що будується та діє на основі чітко визначено переліку принципів.

Системність економічної безпеки банку має забезпечуватись через певну впорядкованість заходів безпеки, формування відповідного алгоритму їх застосування, базуватись на єдиних технологіях забезпечення безпеки та централізованому управлінні ними. У свою чергу, комплексний підхід в економічній безпеці банку реалізується через застосування заходів фінансово-правового, інформаційного, соціально-психологічного, технічного та іншого характеру, а також використанням можливостей усіх структур банку [21, с.258-259].

С.І. Мельник вважає метою створення та функціонування системи економічної безпеки банку своєчасне виявлення і протидію внутрішнім і зовнішнім небезпекам та загрозам, забезпечення захисту банку і досягнення ним поставлених цілей бізнесу. Для реалізації поставленої мети дослідник пропонує розв'язати цілий комплекс завдань, найважливішими з яких є попередження та своєчасне виявлення потенційних та реальних загроз банку, вжиття заходів щодо їх нейтралізації, пошук способів та засобів, необхідних для забезпечення економічної безпеки банку; організація взаємодії з правоохоронними і контролюючими органами з метою передбачення і припинення правопорушень, які спрямовані проти інтересів банку; створення власної служби безпеки банку.

Система економічної безпеки банку повинна виконувати чітко визначені функції, основними з яких є: прогнозування, виявлення та запобігання різного роду небезпек і загроз; забезпечення захищеності діяльності банку і його персоналу, збереження його майна, створення сприятливого конкурентного середовища, ліквідація наслідків нанесених збитків, тощо [3, с.150].

На нашу думку, система економічної безпеки банківської установи повинна включати в себе такі обов'язкові елементи: об'єкти та суб'єкти економічної безпеки банку, підсистеми економічної безпеки, принципи, на яких повинна будуватись система економічної безпеки, механізм управління економічною безпекою банку, тощо. Під час побудови сучасної системи економічної безпеки банку необхідно враховувати фактори, що можуть чинити деструктивний вплив на рівень економічної безпеки, який ця система здатна забезпечити організації, та вектори державного впливу на систему економічної безпеки банківської установи. Оскільки нами було доведено, що економічна безпека окремого банку має вплив на безпеку банківської системи країни та на національну безпеку, актуально науковою задачею вважаємо дослідження особливостей державного регулювання економічної безпеки банківських установ як пріоритетного напрямку підтримки її на належному рівні шляхом встановлення обов'язкових нормативів діяльності банків та контролю їх стану з метою недопущення збоїв у їх нормальному функціонуванні та забезпеченні їх господарської стабільності, що і є основою економічної безпеки банківської установи.

Висновки. Результати проведеного у статті дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Досліджено сучасні підходи до трактування поняття «система економічної безпеки банківських установ».
2. Вивчено основні складові системи економічної безпеки банківської установи.
3. Систематизовано типові способи, інструменти та категорії осіб, які здійснюють злочини у банківській сфері.
4. Розглянуто основні принципи, на яких ґрунтується побудова системи економічної безпеки банківської установи.
5. Запропоновано обов'язкові елементи, які повинна включати в себе система економічної безпеки банківської установи, а саме: об'єкти та суб'єкти економічної безпеки банку, підсистеми економічної безпеки, принципи, механізм управління економічною безпекою банку.

Література:

1. Сидоренко-Стеценко Д.В. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання / Д.В. Сидоренко-Стеценко // Вісник Черкаського університету. – 2009. – №38. – С. 102–107.
2. Сухонос В. В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків / В. В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1. – С. 64–66.
3. Мельник С.І. Формування системи економічної безпеки банку / С.І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С.149-152.
4. Милієв П.В. Экономическая безопасность коммерческого банка в системе национальной безопасности государства / Милієв П.В. Экономическая безопасность коммерческого банка в системе национальной безопасности государства [Электронный ресурс] // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – №3. – Режим доступа к материалу : http://auditfin.com/fin/2010/2/10_15/10_15%20.pdf.
5. Житний П.В., Карамішева Г.М. Вплив економічного аналізу на систему економічної безпеки банківської діяльності / П.В. Житний, Г.М. Карамішева // Економіка Менеджмент Підприємство. – 2011. – № 23 (II). – С.231-235.
6. Штаєр О.М. Обґрунтування пріоритетності загроз економічної безпеки банку / О.М. Штаєр // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 39. – С.99-103.
7. Васильчак С.В., Моцьо Р.Ю. Економічна безпека банків та методи її забезпечення / С.В. Васильчак, Р.Ю. Моцьо // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12. – С.287-293.
8. Різник Н. С., Воробйова І. А. Оцінка та шляхи забезпечення економічної безпеки банку [Електронний ресурс] / Н. С.Різник, І. А.Воробйова // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2008. – №5(20). – 368 с. – Режим доступу до матеріалу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2008_5_2/zbirnik_O_FN_5_Ч_2_183.pdf.
9. Домашова Д.В., Самошина Е.О. Формирование оптимальной стратегии системы обеспечения экономической безопасности коммерческого банка [Электронный ресурс] / Д.В. Домашова, Е.О. Самошина. – Режим доступу : http://www.pvti.ru/data/file/bit/bit_4_2011_16.pdf.
10. Губарєва І.О., Штаєр О.М. Визначення сукупності показників для оцінювання стану економічної безпеки банку / І.О. Губарєва, О.М. Штаєр // Проблеми економіки. – 2010. – № 3. – С.66-75.
11. Зубок М. І., Яременко С. М. Безпека банківської діяльності : підручник / М. І. Зубок, С. М. Яременко. – К. : КНЕУ, 2012. – 477 с.
12. Шахрайство на фінансовому ринку. Практичний посібник з протидії [за ред. В. Фещенка]. – Київ, Українське агентство фінансового розвитку, 2011. – 424 с.
13. Зубок М.І. Забезпечення безпеки кредитних операцій банків / М.І. Зубок // Бизнес и безопасность. – 2003. – № 3 (35). – С.2-7.
14. Мостовенко М.А. Управління безпекою кредитних операцій банку / М.А. Мостовенко // Економічний форум. – 2013. – № 1. – С.345-350.
15. Валютна складова фінансової безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : http://pidruchniki.ws/12800528/ekonomika/valyutna_skladova_finansovoyi_bezpeki.
16. Бринь Ю.М. Економічна безпека банків [Електронний ресурс] / Ю.М. Бринь. – Режим доступу до матеріалу : http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Economics/1_83707.doc.htm.
17. Рєвак І.О., Керницька М.І. Формування системи економічної безпеки у банківській сфері / І.О. Рєвак, М.І. Керницька // Науковий вісник ЛДУВС Сер. Економічна. – 2009. – Вип. 1. – С. 375–389.
18. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П., Гіжевський В.К. Банківське безпекознавство: навчальний посібник. [за ред. М.П.Стрельбицького]. – К.: Кондор, 2007. – 602 с.
19. Левковець Н.П. Принципи забезпечення економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Н.П. Левковець. – Режим доступу до матеріалу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/08lnpese.pdf.
20. Штаєр О.М. Напрямки забезпечення та основні складові економічної безпеки банку / О.М. Штаєр // Європейський вектор економічного розвитку. 2011. – № 2 (11). – С.263-270.
21. Зубок М.І. Безпека банків / М.І. Зубок – К., 2002. – 306 с.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2013 р.